

Specialisten zullen in de bundel veel bekends aantreffen, maar als inleiding tot de samenleving van een zeventiende-eeuwse Hollandse stad is het boek zeker geslaagd te noemen. Bovendien wordt door Donald Haks — in wat zonder meer het beste artikel van de bundel genoemd kan worden — afgerekend met populaire noties als zou Vermeer in kommervolle omstandigheden en maatschappelijk isolement hebben geleefd. Aan de hand van de beschikbare gegevens schetst hij juist het beeld van een geslaagd man. Als zoon van ouders uit de kleine burgerij weet hij door zijn huwelijk met Cathanna Bolnes maatschappelijk te stijgen. Vermeer is sindsdien een aanzienlijk burger, hecht verankerd in de Delftse samenleving en met goede financiële vooruitzichten. Hij bewoont een ruime woning, presenteert zich naar buiten toe als 'sinjeur', oriënteert zich sterk op zijn prestigieuze schoonfamilie, en komt als schutter en hoofdman van het Lucasgilde zijn maatschappelijke plichten als Delfts burger na. Na alle opgewonden beschouwingen over Vermeers tijdloze kunst is Haks artikel een nuttig tegengeluid en verplichte leeskost voor een ieder die Vermeer in de eerste plaats wil zien als een zeventiende-eeuwse kunstenaar.

Paul Knevel

E. Rabbie, ed., *Hugo Grotius, Ordinum Hollandiae ac Westfrisiae Pietas (1613). Critical Edition with English Translation and Commentary* (Studies in the history of christian thought, volume LXVI; Leiden etc.: E. J.Brill, 1995; xix + 714 biz., f300,-, ISBN 90 04 10385 6).

Als medestander van raadpensionaris Johan van Oldenbarneveld nam de Rotterdamse pensionaris en advocaat-fiscaal Hugo Grotius in 1613 de taak op zich de kerkpolitiek van de Staten van Holland te verdedigen tegen de vaak felle aanvallen van streng-orthodoxe contra-remonstranten als de Friese theoloog Sibrandus Lubbertus. Die verdediging had ook tot doel de Engelse koning Jacobus I, door Grotius kort tevoren daarover aangesproken, te overtuigen van het gelijk van de Staten en van het ongelijk van de tegenstanders van de remonstranten. Drie themata werden door Grotius in zijn boekje ter sprake gebracht: de aanstelling als hoogleraar in Leiden van de van ketterij (socinianisme) verdachte theoloog Conrad Vorstius, de verschillende theologische interpretaties van de goddelijke voorbeschikking, en de rechten van de staat in kerkelijke zaken als synodes en benoemingen van kerkelijke ambtsdragers. Grotius' boekje werd in het najaar van 1613 twee keer uitgegeven, terwijl nog datzelfde jaar een Nederlandse en Franse vertaling werden gepubliceerd.

Het oorspronkelijke boekje van nog geen 140 pagina's is nu uitgegroeid tot een lijvig boekwerk van bijna 750 bladzijden. Een degelijke inleiding behandelt het ontstaan van Grotius' *Pietas*, de waardering en weerstand die het boekje opriep, de bronnen die de auteur benutte, een analyse van de inhoud en de nodige bibliografische bijzonderheden. Dan volgt de Latijnse tekst met daaronder de marginale noten, de gevonden tekstvarianten en de plaatsen van de gebruikte citaten. Tegenover de Latijnse tekst staat een Engelse vertaling. Het uitgebreide commentaar wordt aangevuld met een twaalfal vaak zeer uitgebreide appendices. Het geheel wordt afgesloten met de gebruikelijke registers (auteurs, afkortingen, bibliografie, citaten, namen van personen en plaatsen, en onderwerpen).

Deze royaal en mooi uitgegeven editie heeft de ter zake kundige bezorger jaren werk gekost, waarbij dan ook nog gebruik kon worden gemaakt van de modernste zoek- en naslagtechnieken. Deze uitgave is daardoor veel meer geworden dan een loutere teksteditie. De goed gedocumenteerde inleiding, het degelijke commentaar, en vooral de knap gekozen appendices, waaronder 159 briefcitaten, maken van deze publicatie een voortaan onmisbaar naslagwerk voor

wie zich wil verdiepen in de geschiedenis van de Bestandstwisten. Zo ligt er nu een uitgave voor ons die eigenlijk weinig meer te wensen overlaat. Helaas dertelt ook heden ten dage het zeldzaamheid nog door de moderne technieken, zoals in de inhoudsopgave, waar de paginanummers op enkele plaatsen de verkeerde bladzijden geven, zodat bijvoorbeeld de indruk wordt gewekt dat de receptie van Grotius' boekje wordt afgedaan met nog geen pagina, terwijl er toch twaalf voor zijn uitgetrokken.

De Latijnse tekst van de *editio princeps* wordt gemakkelijk toegankelijk gemaakt door de vlot lopende Engelse vertaling. De appendices geven, behalve de al genoemde vele briefcitaten, verschillende teksten van contemporaine publicaties die direct verband houden met Grotius' boek. Namen, begrippen, historische feiten en citaten worden consciëntieus toegelicht in het commentaar. Hierbij speelt natuurlijk de persoonlijke keuze van de bezorger een grote rol. Die spoort niet altijd met de wensen en verwachtingen van de gebruiker van het boek. Soms zou deze iets meer willen vernemen, soms ook verzucht hij 'Waarom nu zo uitgebreid'? Een goed voorbeeld is de vraag welke studenten van het Leidse Statencollege, een opleiding voor predikanten, hebben gewerkt aan een van de manuscripten van het boek. Om toch maar geen enkele mogelijkheid uit te sluiten worden alle studenten die in 1613 het college bevolkten thuisgebracht. Daarbij wordt echter dan weer geen gebruik gemaakt van een uitgebreid artikel uit 1975 waarin alle bursalen van het jaar 1615 uitvoerig zijn behandeld.

Deze uitgave van de *Pietas* is het derde recent uitgegeven theologische werk van Grotius, na de publicatie van diens *Meletius* (nooit eerder uitgegeven) uit 1988 en de *Defensio fidei catholicae* (1617) uit 1990. Het plan om de reeks voort te zetten heeft echter schipbreuk geleden. Andere prioriteiten zijn gekozen door het Constantijn Huygens Instituut dat nog tekent voor deze publicatie. Misschien dat nog een enkel theologisch werk van Grotius in een nieuwe uitgave het licht zal zien, maar het zal nog lang duren voordat we de beschikking hebben over moderne edities van alle *opera theologica* van het genie Grotius. Dat valt te betreuren, maar laat nu de vreugde om wat er wél is toch maar de overhand hebben op de spijt om wat (nog) niet kan worden gerealiseerd.

C. S. M. Rademaker

R. Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adriaenszoon de Ruyter* (Amsterdam-Antwerpen: Arbeiderspers, 1996, 406 blz., f59,50, ISBN 90 295 3486 9).

Afgezien van *De laatste der Arkels* heeft geen kinderboek mijn liefde voor de geschiedenis meer aangewakkerd dan Stamperius' *Het leven van Michiel de Ruyter*. Men las en herlas het boek als tienjarige en zwol van trots dat Nederland een held met zo'n onkreukbaar en plichtsgetrouw blazoën had voortgebracht. Tegelijk sneed het door de ziel dat zo'n man door de regenten en Willem III in zijn laatste levensjaren op zo'n minne wijze was bejegend en op zo'n verschrikkelijke manier ver van huis aan zijn einde was gekomen. Natuurlijk bevroedde men als kind niet dat dit meeslepend epos van a tot z was gebaseerd op de onwaardeerbare levensbeschrijving van Gerard Brandt uit 1687, die met een nationalistisch sop was overgoten. Onwillekeurig moest ik tijdens het lezen van het onderhavige werk aan deze lang vervlogen tijd denken en vroeg ik mij wat verbaasd af in welke opzichten deze wetenschappelijke studie nu eigenlijk een ander licht op de zeeheld werpt dan het stokoude kinderboek.

De faam van Michiel de Ruyter staat in geen verhouding tot het aantal biografieën dat over hem is verschenen. Na Brandt, die de mythe vorm heeft gegeven en zijn roem heeft gevestigd, is er in drie eeuwen maar één boek van belang uitgekomen: de biografie van P. J. Blok uit